

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ОБРАЗУ «Я» В СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Підлітковий вік - час швидких змін, як фізіологічних так психологічних і соціальних. В підлітковому віці центральними питаннями є питання незалежності й усвідомлення себе, інтерес до власного тіла, інтерес до однолітків, їхніх цінностей і моделей поведінки, почуття дорослості. У підлітка з'являється прагнення бути в групі, внаслідок взаємодії з групою змінюється ставлення до себе. Підліток, зазвичай, занурений у себе, стає більше замкнутим або сором'язливим, Зростає кількість конфліктів із приводу школи, роботи вдома, вибору друзів.

Дослідженням проблем підліткового віку, зокрема і розвитку особистості підлітків займалися А. Асмолов, І. Булах, Л. Виготський, А. Галич, Т. Гончаренко, Т. Гурлева, Т. Драгунова, Д. Ельконін, І. Кон, А. Наточій, А. Поденко, О. Потєбня, І. Сєченов, Д. Фельдштейн, З. Фрейд, Хамська, С. Холл, К. Хорні, Н. Цвіркун, Е. Шпрангер, В. Штерн, та ін.

Мета статті полягає в теоретичному та емпіричному дослідженні особливостей формування образу «Я» та гендерних відмінностей у становленні образу «Я» серед дітей підліткового віку.

Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересом до психологічного розвитку дитини під час підліткової кризи та її впливом на соціалізацію підлітка в суспільстві.

Відомо, що високий ступінь розбіжності між такими компонентами чи структурами Я-концепції, як реальне і ідеальне Я, зумовлює фрустрацію, недосяжність ідеалу. Вчені відмічають значний зв'язок Я-концепції з психічним здоров'ям, взаємодією зростаючої особистості з оточуючими та соціальною адаптацією, з успіхами в навчанні.

«Я - концепція» - це прояв самосвідомості, динамічна система уявлень людини про себе, яка включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших індивідуальних особливостей; самооцінку та суб'єктивне сприймання зовнішніх чинників, які впливають на особистість. Я-концепція – це психічний утворення, яке відносно стійке з одного боку, а з іншого піддається внутрішнім коливанням і змінам [3].

В структурі "Я-концепції" Личко А. Є. виокремлює три основні модальності, а саме: реальне "Я", ідеальне "Я" та дзеркальне "Я". Реальне "Я" - це уявлення індивіда про себе на даний момент . Такі уявлення можуть бути як істинними, так і хибними. Ідеальне "Я" (або динамічне "Я") - уявлення про те, яким індивід прагне стати. Дзеркальне "Я" - це уявлення індивіда про те,що про нього думають інші [2].

Основні елементи (когнітивний, емоційний і поведінковий) стосовно Я- концепції конкретизується наступним чином:

1. Образ Я-уявлення індивіда про себе самого (когнітивна складова).
2. Самооцінка - афективна оцінка цього уявлення, яка може мати різну інтенсивність, оскільки конкретні риси образу Я можуть викликати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх прийняттям чи засудженням.
3. Потенційна поведінкова реакція, тобто ті конкретні дії, які можуть бути викликані образом "Я" і самооцінкою [4, с. 14].

У системі "Я"-образів як у системі уявлень можна виділити: уявлення про свої особистісні характеристики, сукупність уявлень людини про свої взаємостосунки з оточуючими, уявлення про ті цінності, якими наповнена особистість, уявлення людини про свої цілі та ідеали; уявлення про себе [5].

Роблячи огляд літератури з зазначеної теми, необхідно зупинитися на роботах наступних авторів. Дослідженнями області самосвідомості особистості та становлення "Я"-образу у підлітків займалися багато вчених. Зокрема: Ш. Бюлер, Л.С. Виготський, Е. Шпрангер, В. Штерн, З. Фрейд, К. Хорні та інші. Найактивнішу участь у вивченні даного питання приймали не тільки вітчизняні психологи та фізіологи, але й зарубіжні. Проведені ними дослідження не втратили актуальності і на сьогоднішній день [5, с. 291].

Психологічні дослідження становлення Я-концепції людини в процесі її життєдіяльності відбуваються по декількох напрямках. Перш за все, вивчаються зміни у змісті Я-концепції та її компонентів - які якості усвідомлюються краще, як змінюється з віком рівень і критерії самооцінки, яке значення надається зовнішності, а яке розумовим і моральним якостям. У підлітковому віці відбувається поступова зміна «предметних» компонентів Я-концепції, зокрема, співвідношення тілесних і морально-психологічних компонентів свого «Я» [1, с. 39–40].

Далі досліджується ступінь достовірності та об'єктивності, Я-образ простежується зміна структури в цілому - ступінь диференційованості (когнітивної складності), внутрішньої послідовності (цілісності), стійкості (стабільності в часі), суб'єктивної значущості, контрастності, а також рівень самоповаги [1].

З метою дослідження гендерних відмінностей у становленні образу «Я» було проведено емпіричне дослідження у старших підлітків. Для реалізації діагностики були використані наступні методики: тест-

опитувальник для визначення самоставлення особистості (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв) проективна методика «Автопортрет», тест на визначення самооцінки у підлітків. В емпіричному дослідженні взяли участь 45 школярів, з них 24 хлопців, та 21 - дівчина. Дослідження було проведено на базі ЗОШ №17.

В даній статті ми зупинилися на аналізі дослідження за методикою визначення самоставлення особистості (В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва). Вона призначена для виявлення структури самоставлення особистості, а також вираженості окремих компонентів самоставлення: закритості, самовпевненості, самоуправління, дзеркального самоставлення, почеття самоцінності, самоприв'язаності, внутрішньої конфліктності та самозвинувачення.

Аналіз результатів дослідження дозволяє зробити такі висновки:

Шкала «Закритість» - визначає переважання однієї з двох тенденцій: або конформності, як вираженої мотивації соціального схвалення, або критичності, глибоко усвідомлення себе, внутрішньої чесності та відкритості. Відповідно до цієї шкали, середні бали у 85% досліджуваних обох статей. Це свідчить про вибіркове ставлення школярів до себе - подолання деяких психологічних захистів при актуалізації інших, особливо в критичних ситуаціях.

Шкала «Самовпевненість» - виявляє самоповагу, ставлення до себе як до впевненої, самостійної, вольової і надійної людини, яка знає, що їй є за що себе поважати. 76% учасників обох статей набрали середній бал - середні значення властиві тим, хто в звичних для себе ситуаціях зберігає впевненість в собі, орієнтацію на успіх починань. Проте, з несподіваною появою труднощів впевненість в собі знижується, наростають тривога, занепокоєння.

Шкала «Самоконтроль» - відображає уявлення особистості про основне джерело власної активності, результатів і досягнень, про джерело розвитку власної особистості, підкреслює домінування власного "Я" або зовнішніх обставин. 68% хлопців та 72% дівчат набрали середній бал, що розкриває особливості ставлення до свого "Я" в залежності від ступеня адаптованості в ситуації. У звичних для себе умовах - проявляється здатність до особистого контролю. У нових - посилюється схильність до підпорядкування впливам середовища. 28% хлопців та 22% дівчат набрали низький бал, що підтверджує віру суб'єкта в залежність свого "Я" від зовнішніх обставин.

Шкала «Дзеркальне Я», характеризує уявлення суб'єкта про здатність викликати в інших людей повагу, симпатію. 72% хлопців та 42% дівчат набрали середній бал, що означає вибіркове сприйняття ставлень лише окремих людей до себе. Слід зазначити, що 58% дівчат набрали високі бали, тобто сприймають себе прийнятими оточуючими людьми, прерживають товариськість, емоційну відкритість при взаємодії з оточуючими.

Шкала «Самоцінність» - передає відчуття цінності власної особи і ймовірну цінність власного "Я" для інших. 72% респондентів обох статей набрали високі бали, тобто досліджувані високо оцінують свій духовний потенціал, багатство свого внутрішнього світу, схильні сприймати себе як індивідуальність і високо цінувати власну неповторність.

Шкала «Самоприйняття» дозволяє констатувати вираженість почуття симпатії до себе, згоди зі своїми внутрішніми спонуканими, прийняття себе таким, який є, незважаючи на недоліки і слабкості. 65% хлопців набрали високі бали - відчувають симпатію до себе, до всіх якостей своєї особистості. Свої недоліки вважають продовженням достоїнств. Невдачі, конфліктні ситуації не дають їм підстави вважати себе поганою людиною. 16% набрали середній бал 18% - низький. У 70% дівчат переважають середні значення, що означає вибіркковість ставлення до себе, схильність приймати не всі свої переваги і критикувати не всі свої недоліки.

Шкала «Самоприв'язаність» виявляє ступінь бажання змінюватися по відношенню до теперішнього стану. Високі значення 80% хлопців означають високу ригідність їхньої "Я" -концепції, прагнення зберегти в незмінному вигляді свої якості, вимоги до себе, а головне - бачення і оцінку себе. На відміну від дівчат, у 78% яких були низькі показники, що фіксують високу готовність до зміни "Я" -концепції, відкритість новому досвіду пізнання себе, пошуки відповідності реального та ідеального "Я".

Показники по шкала «Внутрішня конфліктність» визначає наявність в особистості внутрішніх конфліктів, сумнівів, незгоди з собою, вираженість тенденцій до самокопання і рефлексії. Високі показники 70% представників обох статей свідчать про прагнення до глибокої оцінки всього, що відбувається в його внутрішньому світі. Розвинена рефлексія переходить в самокопання, що приводить до знаходження засуджених в собі якостей і властивостей. Відрізняється високими вимогами до себе, що нерідко призводить до конфлікту між "Я" реальним і "Я" ідеальним.

Шкала «Самозвинувачення» - характеризує вираженість негативних емоцій на адресу свого "Я". Респонденти чоловічої статі (75% - високі значення) більше схильні до самозвинувачення, ніж респонденти жіночої 58% - високі значення).

Висновки. За результатами методики можна прослідкувати особливості самоставлення осіб різної статі й прослідкувати відмінності уявлень щодо власного «Я-образу» хлопців та дівчат старшого підліткового

віку. Наявна позитивна динаміка у становленні адекватного «Я-образу», помітна за шкалами закритості, самовпевненості, само - прийняття, самоприв'язаності та самозвинувачення, чому передує самопізнання та саморефлексія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капустіна Н.Г. Підліток: період після дитинства // Початкова школа до і після. - 2008, - № 1, С.20-24.
2. Личко А.Є. Підліткова психологія. М., 1985, - 264 с.
3. Поливанова К. Психологічний зміст підліткового віку // вострос психології. - 1996, - № 1, С. 20-33.
4. Психологія підлітка: Підручник / За ред. А. А. Реана. - С.П.: Прайм-Евроснак, 2004, - М.: ОЛМА-ПРЕСС, - 2004. - 480 с.
5. Формування особистості в перехідний період від підліткового до юнацького віку / під ред. Дубровиной І.В. М., 1987, - 230 с.

Мороз М.

Науковий керівник – проф. Радчук Г. К.

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Старший шкільний вік виступає найбільш чутливим до соціальних змін в суспільстві, коли школярам необхідно навчитися орієнтуватися і приймати самостійні рішення, адекватно і критично оцінювати численні фактори ризику в ситуаціях, специфічних для їх віку.

Важливим в цьому періоді є розвиток здатності до емпатії, вміння диференціювати свої і чужі емоції. Юнацький вік можна вважати вирішальним періодом у житті людини. Розвиток та становлення особистості в цьому віці великим чином залежить від успіхів у сфері міжособистісного спілкування. Одним з факторів, що сприяє формуванню та підтримці міцних та довірливих стосунків є саме емоційний інтелект.

Широкого поширення проблема емоційного інтелекту набула в працях таких вчених як Р. Бар-Он, Д. Гоулмен, Д. Карузо, Дж. Майер, П. Саловей. Цією проблемою цікавилися також І. Андреева, Д. Люсін, Н. Коврига, Е. Носенко та інші.

Мета статті. Теоретично проаналізувати та емпірично дослідити емоційний інтелект учнів старшого шкільного віку.

Актуальність теми зумовлена вирішальним значенням емоційного інтелекту на етапі ранньої юності. Серед перших, хто займався цим питанням були Р. Бар-Он, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Д. Карузо, Дж. Майер, П. Саловей та інші.

Сам термін "емоційний інтелект" вперше у своїх роботах вжили американські психологи Дж. Майер і П. Саловей. Так, у запропонованій ними концепції "емоційного інтелекту" ключове поняття визначається "як здатність контролювати почуття і емоції, свої власні і інших людей, здатність розрізняти їх і здатність використовувати цю інформацію для управління своїми думками і діями" [8, с 436].

Д. Гоулман зазначає, що саме поняття емоційний інтелект належить до здатності усвідомлювати власні емоції, а також емоції і почуття інших людей, виробляти для себе мотивацію і справлятися з емоціями як в самих собі, так і в стосунках з іншими людьми. Допрацювавши структуру емоційного інтелекту Дж. Мейєра і П. Саловей, Д. Гоулман поєднав у своїй моделі когнітивні здібності, з особистісними характеристиками. Таким чином, він виділяє чотири складових емоційного інтелекту – самосвідомість, самоконтроль, соціальна чуйність, управління стосунками [2].

Позначення EQ – emotional quotient, коефіцієнт емоційності, за аналогією з IQ – коефіцієнтом інтелекту, вперше ввів Р. Бар-Он. У розумінні цього вченого емоційний інтелект – це всі некогнітивні здібності, знання і компетентність, що сприяють успішному вирішенню різноманітних життєвих ситуацій [6].

Е. Носенко розглядає емоційний інтелект як інтегративну властивість особистості, провідним компонентом якої є система позитивних смисло-життєвих орієнтацій людини, її задоволення життям, стабільності психічного здоров'я [5, с. 203-204]. Д. Люсін у своїх роботах трактує емоційний інтелект як "здібності до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними". На його думку, під емоційним інтелектом потрібно розуміти когнітивну здібність, не включати до його складу особистісні якості, які можуть сприяти кращому чи гіршому розумінню емоцій, але не є структурними компонентами [4, с. 7].

У співробітництві з Д. Карузо Дж. Мейєр і П. Саловей запропонували структуру емоційного інтелекту, яка включає в себе наступні ментальні здібності: усвідомлена регуляція емоцій, розуміння (осмислення) емоцій, асиміляція емоцій в мисленні, розрізнення і вираз емоцій [7].

Серед передумов розвитку емоційного інтелекту І. Андреева виділяє дві групи: біологічні і соціальні. Серед біологічних важливими є: рівень емоційного інтелекту батьків, тип мислення, спадкові задатки емоційної сприйнятливості, властивості темпераменту. А до соціальних належать ступінь розвитку самосвідомості дитини,